

על מה אבדה הארץ*
ראש הישיבה הרב חיים דרוקמן שליט"א

ברור לכולנו, שתכליתם של ימי האבל וימי הצומות איננה רק לזכור את מה שארע לפני כך וכך שנים. איננו מתאבלים רק מפני שלפני שנים ארעו מאורעות טרגיים. הדברים האלו ידועים.

יתרה מזאת: הצומות והאבל גם אינם באים רק על מנת להזכיר לנו את החסר לנו כיום, גם זו איננה תכליתם היחידה, אלא הם באים לעורר אותנו לתקוף: עלינו להתעורר לתקוף את הסבות שהביאו להתרחשויות של אז; את הסבות שבגללן חסר לנו הרבה היום, אם כן, תכליתם של הצומות וימי האבל היא: התעוררות לתקוף, לתשובה.

כך מביא הרמב"ם בהלכות תענית (פ"ה, ה"א): "יש שם ימים, שכל ישראל מתענים בהם, מפני הצרות שארעו בהם כדי לעורר הלבבות לפתוח דרכי התשובה; ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים נמעשי אבותינו, שהיה כמעשינו עתה, עד שגרם להם ולנו אותן הצרות; שבזכרון דברים אלנו - גשוב להיטיב".

לדברי הרמב"ם, אפוא, התכלית היא: להזכיר לנו את הסיבות שגרמו לאסון בשעתו, ולעורר אותנו להיטיב בהווה.

ומשלים את דבריו בעל "חיי אדם", בתחילת הלכות תשעה באב: "ולכך חייב כל איש לשום אל ליבו באותם הימים, ולפשפש במעשי, ולשוב בהם, כי אין העיקר התענית, אלא העיקר הוא התשובה, כמו שכתוב באגשי גיננה (יונה ג', י'): וירא אלקים את מעשיהם, נאמר חז"ל: נירא את שקם ותעניתם, לא נאמר, אלא - את מעשיהם. ואין התענית אלא הכנה לתשובה". זה ענינם של הימים האלה שאנו נמצאים בהם, ביום שבעה עשר בתמוז לתשעה באב. המטרה היא: התיקון. בזה שאנו הינם גנהג כך נאיבגי גנהג אחרת, ונותן דעתי על הענין - אבי מתעורר לחשוב, בלי ספק - זה מנביל אותי לזכור את מה שארע, ומעורר אצלי מודעות למה שחסר בהננה. אך בכל זה אין די. עיקר התכלית היא - לעורר אותי לתקוף את העונות, שממנו גובע המאורע הטרגי - וההעדר שבעקבותיו.

זוהי הנקודה שעליה אנו רוצים לעמוד הינס. יש בהחלט מקום לעסוק גם במשמעות של מה שחסר לנו; יש מקום להחזיר לתודעה שלבנו עד כמה באמת חסר לנו מה שחסר.

אבל בחרתי לעסוק היום בנקודה של מה בדרש מאתנו, מה אפשר וצריך לעשות: "וירא את שקם ותעניתם לא נאמר, אלא וירא אלקים את מעשיהם". ודאי גם זכורה הגמרא ביומא (יו'): המדברת על סיבות החורבן: "מקדש ראשון - מפני מה חרב? מפני שלשה דברים שהיו בו: עבודה זרה, גילוני עריות ושפיכות דמים... אבל מקדש שני, שהיו עוסקים בתורה ובמצוות

* מתוך שיעור שניתן בישיבה בימי "בין-המצרים".

וגמילות חסדים - מפני מה חרב - מפני שהיתה בן שנאת חינם. ללמדך, ששקולה שנאת חינם כנגד שלש עבירות: עבודה זרה, נגילוני עריות, לשפיכות דמים.

אם כך בית שני, באופן פשוט, חרב על שנאת חינם. ותשובת המשקל לענין הנורא של שנאת חינם - היא ריבוי של אהבת חינם.

כאלה הם דברי הרב זצ"ל, במוסר הקודש (עמ' שכ"ד): "ואם נחרבנו, ונחרב העולם עימנו, על ידי שנאת חינם - נשוב להיבנות, והעולם עימנו ייבנה, על ידי אהבת חינם".

נשים נא לב לבטוי - "אם נחרבנו ונחרב העולם עמנו" החורבן שלנו גונז בקרב את חורבן העולם כולו; החורבן שלנו פרושו בלבול שלם של העולם, חוסר שלמות של כל העולם. והגאולה שלנו היא המפתח לגאולת כל העולם כולו, מכיוון שהוא זושבת הסדר העולמי על כבו. כי יש סדר לעולם, ועל פי הסדר הזה, מקומו של עם ישראל הוא אך נרק בארץ ישראל. זהו, כלשונו של המהר"ל, מקומו הטבעי. וכשאנחנו בגלות - זנהי שבירת הסדר בעולם; זה חורבנו של העולם. על כך הגאולה שלנו - היא היא תיקון העולם.

זוהי משמעותו של הביטוי "ואם נחרבנו ונחרב העולם עמנו". וכתשובת המשקל לחורבנו של העולם - כותב הרב זצ"ל "גשוב להיבנות, והעולם עימנו ייבנה - ע"י אהבת חינם".

לכאורה - דברים פשוטים. פשוטים, כמובן, מבחינת הידיעה; פחות - מבחינת הביצוע. להגיע על ידי שנאת חינם - זה דבר קל יותר לצערנו מאשר להרבנות באהבת חינם.

לאמיתו של דבר, אפילו בחינת הידיעה והמנדענת לשנש החורבן - אינה פשוט כלל ועיקר. זכורה לכולנו הגמרא בנדרים (פ"א): "אמר רב יהודה אמר רב: מאי דכתיב (ירמיהו ט', יא) מי האיש החכם ניבן את זאת? דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולא פירשוהו. עד שפירשו הקב"ה בעצמו, דכתיב: 'ויאמר [על עזבם את תורת]י'".

מתהלך הנביא ירמיהו כשאש בוורת בעצמותינו, כשהוא כולו כואב, כשהוא כולו זועק ושואל: 'ל מה, רבנו של עולם, אבדה הארץ?!

וכך אנחנו קוראים והנלכים בפסוקי ההפטר של תשעה באב, ותנהים נזנעקים עם הנביא: "מי האיש החכם ויבן את זאת, נאשר דיבר פי ד' אלינו ניגידה, על מה אבדה הארץ".

והשאלה הנוראה, "על מה אבדה הארץ?" גשארת ללא מענה בפי החכמים - "מי האיש החכם - ויבן את זאת", ואף לא בפי הנביאים - "אשר דבר פי ד' אלינו-ויגידה". ומשלא בא כל מענה אנושי לשאלה הגוקבת - עוגה עליה הקב"ה בכבודו ובעצמו: "ויאמר ד' - על עזבם את תורת אשר גתתי לפניהם, ולא

שמעו בקול, ולא הלכו בה". הר"ן בגמרא בגדרים (שם): "מדכתיב - ויאמר ד' - על עזבם את תורת, מכלל דליכא ידיע להדורי טעמא אלא קוב"ה בלחוד".

ממשיכה הגמרא ומביאה את תשובתו של הקב"ה: "אמר רב יהודה אמר רב, שאין מברכים בתורה תחילה".

מביא הר"ן (שם): "ומצאתי במגילת סתרים של הרב רבינו יונה ז"ל דקרא הכי דייק דעל שלא ברכו בתורה תחילה - אבדה הארץ, דאם איתא על עזבם את תורת - כפשטא משמעושעזבו את התורה ולא היו עוסקים בה" (כלומר - אם היה הפרוש של המילים "על עזבם את תורת" כפשוטו, דהיינו שעזבו תורה ומצוות -) "כשנשאל לחכמים ולנביאים למה לא פירשוהו?! (שהרי דבר ברור היה זה, ואיך לא ידעו החכמים והנביאים לפרשו?!)" "והלא דבר גלוי היה, וקל לפרש. אלא, נדאי עוסקים היו בתורה תמיד, ולפיכך היו חכמים ונביאים תמהים - ועל מה אבדה הארץ?, עד שפירשו הקב"ה בעצמו - שהוא יודע מעמקי הלב: - שלא היו מברכים בתורה תחילה".

כלומר - כאן לא היה די בהתבוננות אנושית. כאן היה צורך בגילוי אלוקי מיוחד, של חדירה למעמקי לב. והסתכלות שכזאת גילתה, שלא היתה התורה חשובה בעיניהם כל כך, שראו לברך עליה, שלא היו עוסקים בה לשמה, ומתוך כך היו מזלזלים בברכתה. אלו דברי הרב החסיד, ז"ל, והם נאים וראויים למי שאמרם".

אדם מברך על מה שהוא מעריך; על מה שדש לו יחס אלינו; אדם מברך על מתנה טובה שקבל. אבל אלו, שלא התייחסו לתורה כפי שצריך - זלזלו בברכתה, שהרי לא היתה התורה חשובה בעיניהם כל כך, שראו לברך עליה. ומתוך שלא היו דבקים בה - היו מזלזלים בברכתה.

אבל כאן נשאלת שאלה גדולה: סוף כל סוף - הרי למדו תורה וקיימו מצוות! אמת - לא בכל הלב, אבל עובדה היא, שהעין האנושית לא הבחינה בשום סטיה חריגה. בהסתכלות אנושית - היה הכל כשורה. אלא שהעשיה לא היתה בכל הלב, ולכן לא ברכו, אם כך נשאל את עצמנו; וכי אי אפשר לברך שלא בכל הלב? והרי גם בתחומים אחרים שבתורה היה מצב של מצות אנשים מלומדה: "יען כי נדגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדונו וליבו רחוק ממני" (ישעיה כ"ג, יג'), אפשרי לבטא בשפתיים גם כשהלב רחוק ולא רק במרחק הלב מהשפתיים. אם אפשר ללמוד תורה שלא בכל הלב - אפשר גם לברך לא בכל הלב!

אומר המהר"ל בחידושו לנגדרים (שם,): "נחם נשלוט שלא היו מברכים בתורה תחילה... אבל הברכה בכוננת הלב, כפי מה שראויה לברכה זאת, שהיא ברכת התורה, לגודל הטובה אשר בתך ד' יתברך לישראל לא היו מברכים. ואם כן לא היו דבקים בתורה כראוי...".

יש לנו ענין, אומר המהר"ל, עם מדרגת ברכת התורה. באופן טכני, חיצוני - ברכו, אלא שלא ברכו כראוי, כפי שמתאים לברך ברכת התורה, מתוך לב מלא הודיה לקב"ה, של המתנה הנפלאה שבה זיכה אותנו. היחס

המתאים לתורה הוא שהיה חסר בברכה. הדבקות בתורה חסרה, והדבר נתן את ביטניו בברכה, שנתבצעה באופן חיצוני בלבד.

בדומה לכך אומר המהר"ל, בהקדמה לתפארת ישראל: "ואל יקשה לך, למה לא היו מברכים בתורה תחילה, שאין פירוש 'הברכה' - הדיבור בפה בלבד, דנדאי הדיבור בפה היו מברכים, אבל הכוונה על הברכה בעצמה, היא האהבה הגמורה נהדבקות אל ד' יתברך, לאהוב ד' יתברך במה שנתן תורה".

ואכף להשלמת הענין - המשנה ברורה מביא (בסימן מ"ז, סק"ב): "הקב"ה, הבוחר לבבות, ידע, כי אף על פי שהיו עוסקים בתורה - לא היו עוסקים לשם לימוד התורה, אלא כמו שלומדים שאר חכמות". יפה לראות, שזה הדיבור בר"ן בשם רבינו יונה: שלא למדו לשמה. וזה פרוש - שלא לשם התורה: לשמה במובן האמיתי כמו שצריך ללמוד תורה, מתוך ההתייחסות האמיתית אל התורה האלוקית. יחס כזה, שונה תכלית שינוי מזה שבו עוסקי בחכמות אחרות. ללא הודיה בלב, לצורך, לתועלת, לתכליתיות, לא כזה הוא למוד תורה אמיתי.

וישנה נקודה נוספת, שעומד עליה הט"ז, גם הוא בסימן מ"ז, סימן ברכת התורה (ס"ק א'), על הפסוק שבירמיהו, "על עוזבם את תורתך אשר נתתי להם ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה". עומד הט"ז על המשמעות של "ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה". לצורך זה הוא מביא את דברי חז"ל (ספרא בחוקותי פרשת א', ב'): "אם בחוקותי תלכו, יכול אלו המצוות, כשהוא אומר ואת מצוותי תשמרו ועשיתם אותם - הרי מצוות אמורות, הא מה אני מקיים אם בחוקותי תלכו - להיות עמלים בתורה, וכך הוא אומר אם לא תשמעו לי, וכול אלו המצוות, וכשהוא אומר ולא תעשו את כל המצוות האלה הרי מצוות אמורות אם כן למה נאמר אם לא תשמעו לי - להיות עמלים בתורה".

"לא שמעו בקולי ולא הלכו בה" - שלא היו עמלים בתורה, שלא התייגעו בתורה. ש"התורה אינה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה - וזהו ושלא ברכו בתורה תחילה". כי הברכה היא לעסוק בדברי תורה דרך אורה דנוקא. עיקר מעלת עוסקים בתורה דנוקא דרך טורח ניגיעה".

יש ענין להתייגע בתורה, והדברים קשורים זה בזה: אם אינני מתייחס לתורה כמו שצריך, אם אינני דבק בה, אם אני עוסק בה כדרך שעוסקים בכל למוד אחר - אז למוד התורה אינו בערכו האמיתי, הראוי. שהרי לשם מה עלי להתייגע, וכי למה אני צריך למסור את גפשי על הענין?! אם ערכו של הלמוד יקר בעיני ואני אוהבו בכל ליבי - הריני דבק בו, מוכן לעמול ולהתייגע בו, להמית עצמי עליו. אבל מבלעדי היחס הזה - אני עוסק בתורה כמו בכל למוד אחר. אם כל הלמוד אינו אלא אמצעי למטרה כלשהיא - אז אפשר להסתדר לצורך זה גם ללא המאמץ, ולמה אפוא להתאמץ ולהתייגע. כבר הזכרנו שיכולה להיות מציאות של "יען גיגש אלי העם הזה בפינו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני" (ישעיהו כ"ט, י"ג). ויש מדרגות במרחק: אפשר להמצא יותר רחוק, עוד יותר רחוק, נאפשר להתרחק גם עד עזיבת תורה ומצוות.

נכך אומר המהר"ל בגתיב התורה (פרק ז'): "כי דבר זה, מה שלא ברכו בתורה תחילה, התחלת הסרת התורה מישראל, והתחלת הסרה גנרם הסרה אחרת, עד שהוסרה התורה לגמרי",

בעצם, "שלא ברכו בתורה תחילה" - תנפם המהר"ל זהו השורש העמוק של אותה ההדרדרות בנראה להביאה בסופו של דבר לחורבן נלגלות. "שלא ברכו בתורה תחילה" - זו הסטיה הראשונה מן הדבקות בתורה, כלשון המהר"ל: "התחלת הסרת התורה מישראל", רק סטיה קלה מאוד מדבקות, מקשר מהותי לתורה: "שלא ברכו בתורה תחילה", נשוב - לא שלא ברכו, חלילה, בפועל, אלא שברכנו שלא בכל הלב, וכאן כבר אזנשהי התרחקות. והסרה מביאה הסרה נוספת, "עד שהוסרה התורה לגמרי".

כלומר: "שלא ברכו בתורה תחילה" זהו שורש החורבן, שהביא בסופו של דבר להתדרדרות הגוראה ביותר, אחרת לא מנבבת כלל השאלה "על מה אבדה הארץ", וכי מה השאלה! הרי יש לבנו סבות ברורות על מה אבדה הארץ! חז"ל אומרים - בית ראשון חרב על עבודה זרה, גלוי ערינות ושפיכות דמים, הרי זו היתה מציאות זועקת, שכולם הכירו בה. רוצחים, בנאפים, עובדי עבודה זרה! וכי מה השאלה "על מה אבדה הארץ?"; וכי עיני ירמיהו עצומות? וכי בביאים נחכמים לא ידעו מה קורה סביבם? הרי ירמיהו בעצמו - המשר (ט', א') אומר - "כולם מגאפים, עצרת בנוגדים" מצב מזעזע, אינם נורא, אם כן מה מקום השאלה "על מה אבדה הארץ"?

אלא השאלה היא - רבוננו של עולם, איך מגיעים לידי כך, איך מגיעים למצב כזה, איך יהודים מגיעים להיות "כולם מגאפים, עצרת בנוגדים", רוצחים?! איך גוצר מצב כזה? והרי הכל היה בסדר, בבי אברהם יצחק ויעקב, כולם קדושים וטהורים - ובאופן פתאומי מתדרדרים אל התהום בצורה נחרדה כזאת? זנ משמענתה של השאלה "על מה אבדה הארץ?"; איך מגיעים לידי כך, מה מביא למציאות שכזאת - זאת השאלה.

על כך באה התשובה: "שלא ברכו בתורה תחילה", זהו השורש של כל אותה התדרדרות, כך מתחיל התהליך, זוהי "תחילת הסרת התורה מישראל", נאבי רוצה לומר את הדברים קודם כל לעצמנו: פתחנו בכך שיש צורך לעסוק בתקון הסיבות שהביאו לחורבן נלגלות, שזוהי תכליתם של ימי האבל והצום. זהו אפוא התקון המתבקש לימי ביי המצרים: לברך בתורה תחילה. צריך לתפוס את השור בקרניו - זוהי הגקודה הצריכה תיקון - היחס לתורה, הדבקות בתורה. והתקון מתחיל מבפנים, נאם בפנים יש איזשהו סדק, ולא שמים לב לתקנו בעוד מועד - יכול הסדק להתרחב והסכנה להתדרדרות גדלה והולכת. זכורה לכולם הגמרא בחגיגה (דף ט':): "אמר ליה בר הי הי להלל: מאי דכתיב (מלאכי ג', י"ח) 'נשבתם וראיתם ביי צדיק לרשע, ביי עובד אלוקים לאשר לא עבדני' היינו צדיק - היינו עובד אלוקים. היינו רשע - היינו אשר לא עבדנו".

יבוא יום - אומר הנביא - שבו תכירו ביי צדיק לרשע, מדנע כופל הנביא את דבריו בביטוי שונה - "ביי עובד אלוקים לאשר לא עבדנו". והרי זה זה היינו הך!

"אמר ליה; 'עבדנן ולא עבדנן' תרנייהנן צדיקי גמורי בייגהו נאיגו דנמה שונה פרקו מאה פעמים, לשונה פרקו מאה נאחד".

אדם ששונה פרקו מאה נאחד פעמים - הוא "ענבד אלוקים", נזה ששונה פרקו מאה פעם בלבד - יכול להינתן צדיק גמור אבל אין הוא "ענבד אלוקים".

"אמר ליה - נמשום חד זמבא קרי ליה 'לא עבדנן'?" (בגלל פעם אחת הוא קרני 'אשר לא עבדנן'?)

"אמר לנ" 'הון' צא נלמד משוק של חמריזן - עשרה פרסי בזנזא, חד עשר פרסי בתרי זנזי".

אם אדם שוכר חמור להגיע לאיזשהו מקום. אם הוא שוכר אותו בשביל עשר פרסאות - הוא משלם זנז, אם הוא שוכר אותו בשביל אחת עשרה פרסאות - הוא כבר משלם עוד זנז, בצינור של ימיגו, אם אתה נוסע עד תחנה פלונית-אתה משלם מחיר מסויים. מעבר לזה - לא משנה כמה ענד תיסע - המחיר הוא כבר אחר, הבסיס לחישוב משתנה, הוקודה איגנה כמותית. כאן נכנס לתמונה קריטרינן אחר; זו איכות אחרת.

אדם לנמד מאה פעם - רבוגו של עולם - הרי זה פוטזינגו! הלוא שזכח אנחנו לעבנר על כל למוד שלגו עשר פעמים! מדנע משמענותית כל כך הפעם המאה נאחת? מה יכול כבר להיות ההבדל ביגה נביזן קודמתה? אלא מאה פעם - זו ידיעה נדאית, ידיעה בטוחה, כעבור מאה פעם של שונן - הלנמד בקי בחומר היטב, יודע אותו פנים נאחנר, באנפן פשוט, אם היה מדובר בכל למוד אחר - הרי זה בהדר, מעל נמעבר לכל דרישה אפשרית. אלא מה? פה, מדובר בתורת ד', למרות, שאגי ינדע את התוכן מאה אחנז - אגי ממשיך ללמוד עוד ועוד, מתוך שאגי דבק בתורת ד' מפני שמדנבר בתורה אלנקית, למוד שכזה מגלה מיהו "ענבד אלוקים"; הפעם האחת הנוספת מצביעה על היחס המיוחד, על הדבקות, על האהבה, זהו ענבד אלוקים. כאן לא מדנבר עוד בלמוד רגיל; פה מתגלה עבודת ד'.

הדבר הזה מבורר במדרש תהילים (פרק לא' את ט'); "אמר ר' אחא בר אבא 'ושבתם נראיתם ביזן צדיק לרשע' - ביזן המאמין למי שאיגו מאמין, 'ביזן עובד אלוקים לאשר לא עבדנן' - ביזן ענבד אלוקים לצורך אלוקים, 'נאשר לא עבדנן' - שלא לצורך אלוקים". זהו הברנר של מה שאמרנו; כאן - זהו ענין אלוקי, בשונה מכל למוד אחר.

זוהי תשובת המשקל לסיבות שהביאו לחורבן. לעומת "שלא ברכו בתורה תחילו עליגו לברך בתורה תחילה: להעמיק את היחס האמיתי לתורה, נלגלנת אותו על ידי למוד של יגיעה, של התמסרות, של אהבה, זה נקרא לברך בתורה תחילה, לעומת "שלא ברכו בתורה תחילה", זה התקנן לחורבן, נזהו השורש האמיתי לגאולה.

יבואו ימי ביזן המצרים, ניעוררנו לתשובת המשקל הזו, אשר תנציא אנתנו מ המיצר - למרחביה, לקרנא בשם ד' נלברך בתורה תחילה.